

BRIAN PATRICK MCGUIRE



DA HIMMELEN KOM NÆRMERE

FORTÆLLINGER OM DANMARKS KRISTNING 700-1300



ALFA

Tilgnet biskop emeritus Henrik Christiansen, *fratri meo in Christo*

BRIAN PATRICK MCGUIRE

DA HIMMELEN KOM NÆRMERE

FORTÆLLINGER OM DANMARKS KRISTNING
700-1300



ALFA

Da Himmelen kom nærmere – fortællinger om Danmarks kristning 700-1300

Brian Patrick McGuire

© Forfatteren og Forlaget Alfa

1. oplag 2008

Bogen er sat med Garamond og trykt hos Special-Trykkeriet Viborg a-s

ISBN 978-87-91191-47-3

Omslag: Religionspædagogisk Center. Tegning efter kalkmaleri
i Sværdborg Kirke af Kim Zoll

For enkelte billeder i denne bog er det ikke lykkedes os at komme i kontakt med den retmæssige indehaver af ophavsrettighederne. Såfremt forlaget på denne måde måtte have krænket ophavsretten, er det sket ufrivilligt og utilsigtet. Retmæssige krav i denne forbindelse vil naturligvis blive honoreret, som havde tilladelsen været indhentet i forvejen.

Udgivet med støtte fra Augustinus Fonden

Forlaget Alfa
Frederiksberg Allé 10
1820 Frederiksberg C
www.forlgetalfa.dk

Forord	9
Læsevejledning	12
Kilder	12
Tidstavle	14
Indledning – til glæden	17
1 Maria og Dhuoda – to kærlige mødre	
Kristningen som en langsom proces	24
Måløv-madonnaen – en kærlig mor	27
Dhuoda – en anden kærlig mor	30
At lære Guds sprog	32
At frygte Herren	35
2 Beowulf og Grendel – helten og uhyret	
En kristen forfatter om en hedensk tid	40
Beowulfs indledning	41
Beowulfs ankomst og sejr over den onde skabning	43
Grendels mor tager sin hævn	46
Beowulfs sidste kamp og død	48
Kristen beundring for en hedensk helt	51
3 Alcuin og Willibrord – læreren og missionæren	
Vejen til danerriget	54
Willibrords levned	55
Willibrords metoder og Alcuins budskab	59
En alternativ kristning – martyriet	62
Omvendelse i brevlitteraturen	66
4 Ansgar og Rimbart – Nordens apostel og hans discipel	
Munken Ansgar	70
Et visionært menneske	71
Ebos mission og danerkonger – muligheder og begrænsninger	74
Missionsstrategier i Norden	77
Ansgar ærkebiskop af Hamborg	79
Tilbage til danerne og til svenskerne	80
Kristne og hedninge	82
Rimbart danskeren?	84

5	Harald Blåtand og Otto den Store – kongen og kejseren	
	Jellingstenen – klarhed og gåder	90
	Andre kilder til Haralds valg	93
	Widukinds redegørelse for Haralds valg	94
	Thietmars og Adam af Bremens redegørelser	97
	Hvem var Poppo?	99
	Hvem var Otto?	101
	Haralds valg	103
6	Adam af Bremen og Svend Estridsen – historikeren og kongen i 1000-tallet	
	Et nyttigt parforhold	108
	Hamborg-Bremens ærkebiskop – helt og skurk	110
	Fra mission til kirkelig organisation	112
	En god præst – den hellige Thøger	115
	Nye klostresamfund – samliv i stedbundethed	117
	Tilbageblik og overvejelser	118
7	En ny kristendom – Eskil af Lund og Bernard af Clairvaux	
	1100-tallet som vendepunkt	122
	Kort: Danmark og Europa cirka 1190	125
	Roskildekrøniken – en stemme fra en privilegeret verden	126
	En gammeldags kirkefyrste og en ny fromhed	129
	Striden om Eskils person	136
	Kirkens situation – åbning mod folket?	139
8	Erobring og kristning – Helmold og Saxo	
	Forskellige modeller for kristning	144
	Kort: korstog mod venderne 1147-85	146
	Helmolds dom over danere, slaver og tyskere	147
	Biskop Vizelin – et nyt fællesskab	151
	Biskop Gerold – fra Oldenburg til Lybeck	154
	Arkonas erobring udlagt af Helmold og Saxo	157
	Kristningens forløb	162

9	En ny pastoral kristendom	
	– Vilhelm af Æbelholt og Anders Sunesen	
	Den aristokratiske kristendom	166
	Overgangen til en pastoral kristendom for alle	169
	Tiggerbrødrene og en ny prædiken	173
	Vilhelm af Æbelholt – kongens mand bliver til folkets helgen	176
	Æbelholt som valfartscenter	180
	Anders Sunesen og en ny lovgivning	183
10	Korstog og mission	
	– Arnold af Lybeck og Henrik af Livland	
	Danskernes herskertid – 1170-1223	188
	Cisterciensernes forvandling til missionærer	189
	Kort: korstogene i Livland og Estland fra 1198	191
	Abbed Arnold af Lybeck – et gunstigt vidnesbyrd	192
	Henrik af Livlands krønike – danskere mod tyskere	195
	Kristning som erobring	200
11	En elskværdig biskop og hans modsætning	
	– Gunner af Viborg og Tyge af Århus	
	Bisperne og den kristne fortælling	204
	Gunner den pastorale biskop	205
	Gunner den høviske biskop	209
	Tyge den rethaveriske biskop	212
	Et kristent liv for alle	218
12	Danmarks kristning og dansk identitet	
	Den omsorgsfulde kirke	222
	Den danske kirke og Europa	225
	Dansk selvforståelse	231
	Appendiks: Helligkilder i Nordvestsjælland	239
	Kilder og værker – noter og henvisninger	245
	Personregister	257

FORORD

Kristningen i Danmark er en underlig lydøs hændelse.

Martin A. Hansen, *Orm og Tyr* (1956)

DENNE BOG HÆVDER, at Harald Blåtand og Jellingstenen indgår i et længere forløb, hvorunder danerne blev kristne. Jeg har valgt at flytte fokus fra 900-tallet til 1100- og 1200-tallene, fordi det er i de senere århundreder, jeg finder en kristendom, som omfatter alle. Himmelen kom nærmere, fordi fortællingerne om Kristus og kirkens handlinger sivede ind overalt og blev en del af hverdagen.

Jeg beskriver en kristendom, som oprindeligt var aristokratisk funderet, men som gradvis blev pastoral: en religion for de få blev hvermandseje. Undervejs i denne proces blev Danmark en del af et kristent Europa, som fra 1100-tallet gjorde et organiseret forsøg på at udbrede evangeliet.

Bogen vil forhåbentlig overbevise læseren om, at den hårdnakkede myte om, at der blev prædikeret på latin i de danske kirker, er en misforståelse: ”Præsten talte latin og ingen forstod hvad han sagde.” Præsten læste ganske rigtigt messen på latin, men han prædikede på dansk, og hvis kirkegængerne var utilfredse med hans prædiken, kunne de efter 1200-tallets begyndelse søge til tiggerbrødrenes kirker i købstæderne, for de var fremragende prædikanter.

Dåb, nadver og prædiken var kernen i højmiddelalderens kirkeliv, på samme måde som de senere blev det i den luthersk-evangeliske kirke. Middelalderkirken er blevet beskyldt for ikke at tage sig af menneskers religiøse behov, men kirken omfavnede alle og drog omsorg for samtlige døbte, specielt efter 1100-tallets kirkelige reformer.

Et kalkmaleri af en dåbsscene i Sværdborg Kirke på Sydsjælland udtrykker på smukkeste vis kirkens tilgængelighed. Billedet er placeret i loftet over kirkens syddør, som gav menigheden adgang til kirken, på det sted hvor døbefonten formodentlig stod. Præsten er klædt i alba (en hvid dragt) og stola (en strimmel stof om halsen). Han har ikke messechagel på,

fordi dåben foregår uden for gudstjenesten. Over for ham står forældrene og en fadder. Guds hånd kommer til syne og velsigner dem og barnet, mens Helligånden i form af en due er på vej med Herrens nåde.

Fremstillingen vil måske forekomme nogle at være for romantisk og de vil måske indvende, at min beskrivelse af kirkens tilstedeværelse i middelaldersamfundet er lige lovlig idealiseret. Men det har ikke været min hensigt at skrive kirkehistorie med vægten lagt på samfundets magtudøvelse. Jeg har ønsket at beskrive den kristne tros ankomst og udbredelse i Danmark. Kirken tilbød gennem præsterne trøst og hjælp. Derfor kan jeg afslutte bogen med et citat fra en 1800-tals kirkeminister og biskop, der beskrev samme opgaver.

Denne bog handler således om den hellige almindelige kirke, som holdt sit indtog i 900-tallet og frem til omkring 1300 bredte sig ud i alle middelaldersamfundets afkroge. Det er en beretning om omsorg og håb, og dermed har den relevans for den kristne kirke i dag.

Bogens indhold giver anledning til at overveje, hvad det indebærer at være kristen. I den tidlige middelalder, frem til cirka 1100, handlede den kristne tro primært om at følge krigerkongen Kristus, som satte alt, også sit liv, ind på at forsvare sit folk mod fjenden. Efter 1100-tallet blev Kristus set som Guds søn, der døde for menneskets synder, og som gennem sine lidelser delte menneskehedens smerte og nederlag. Kristendommen handler om at overgive sig til Guds magt i erkendelse af egen magtesløshed og om at se Kristus i sine medmennesker.

JEG ER SOM ALTID taknemmelig over, at min hustru, Ann Kirstin Pedersen, nu i snart fyrre år har forbedret mit knudrede dansk og tålmodigt har ændret min ordstilling og mine præpositioner. Vores samarbejde går ikke altid lige stille af, men hvis der er en Himmel, så vil hun forhåbentlig dér få sin velfortjente løn for sin grænseløse tålmodighed. Jeg vil også gerne takke min redaktør, Jeanne Dalgaard, der har vist en mere end velkommen forståelse for min måde at skrive om fortiden og dens mennesker.

Under udarbejdelsen af denne bog har jeg hentet megen inspiration i sognegårde, højskoler og på Syddansk Universitet Odense. Lederen af

Middelaldercentret i Odense, Kurt Villads Jensen, har ydet uvurderlig støtte, specielt i forbindelse med korstogshistorien. I min søgen efter inspiration er jeg nået så langt som til Arizona State Universitys Center for Medieval and Renaissance Studies. I mit seneste undervisningsfrisemester på Roskilde Universitetscenter holdt jeg en række forelæsninger på Folkeuniversitetet i København, hvor jeg nød kontakten til de kompetente deltagere, som fremkom med mange gode forslag og kritikpunkter. Det samme gælder kursisterne på Løgumkloster Højskoles middelalderkursus, hvor jeg i snart tredive år er kommet.

Jeg har, ligesom det var tilfældet da jeg skrev bogen *Den levende middelalder*, haft fornøjelsen af at have Aalborgs biskop emeritus, Henrik Christiansen, som sparringpartner. Han har undervejs rettet mange teologiske misforståelser og sproglige fadæser. Vores fælles interesser for historie, kristendom og spiritualitet har ført til et venskab, som er til trøst og inspiration for mig. Det er til Henrik Christiansen, jeg tilegner denne bog.

Svallerup, Vestsjælland
11. november 2007
Sankt Mortensdag

PERSONREGISTER

Registret begrænser sig til afdøde personer

- Åbel (dansk konge 1250-52) 214, 216
- Absalon (Roskilde biskop, Lund ærkebiskop 1178-1201) 132, 139-40, 145, 158, 161, 192-3, 205
- Absalon (dekan, Vor Frue Kirke, København, ca. 1200) 181
- Adalbert (Hamborg-Bremen ærkebiskop 1043-72) 108, 110-13, 151
- Adaldag (biskop, d. 988) 101
- Adalgard (munk, missionær, 800-tallet) 85
- Adolf (tysk greve, 1140erne) 156-7
- Aelnoth (munk, forfatter, ca. 1100) 118
- Adam af Bremen (kannik, historiker, d. ca. 1081) 93-4, 97, 105, 108-14, 117, 119-20, 122, 133
- Agnes (dansk dronning d. 1304) 219
- Albert af Riga (Livlands/Letlands biskop 1199-1229) 194, 198
- Alcuin (lærer, forfatter, ca. 735-804) 55, 60-62, 227
- Alebrand (Hamborg-Bremen ærkebiskop 1035-43) 112
- Aleksander 3. (pave 1159-81) 136
- Anders Sunesen (Lund ærkebiskop 1201-23) 174, 178, 183-5, 193, 195-6, 198, 204-5
- Andersen, H.C. (digter 1805-75) 224, 236
- Anselm (abbed, ærkebiskop, d. 1109) 73, 130, 168-9, 177
- Ansgar (munk, missionær, biskop, 801-65) 17, 20, 70-74, 77-87, 112, 129, 204, 225, 233
- Ardgar (præst i Birka, 800-tallet) 83
- Arnold (Roskilde biskop 1088-1124) 127
- Arnold af Lybeck (abbed, historiker, d. 1211 eller 1214) 190, 192-4, 199
- Asser (Lund ærkebiskop 1104-37) 122, 124, 126, 132
- Augustin (kirkefader, 354-430) 95, (Regel) 156, 176
- Augustin (missionær, d. ca. 605) 25, 51
- Autbert (munk, missionær, ca. 830) 77-8
- Beda (engelsk historiker, 673-735) 25, 55, 66
- Benedikt (abbed, forfatter til munkeregul, d. ca. 550) 33, 63, 70, 118, 122, 173, 209
- Beowulf (sagnkonge, 500-tallet?) 40-52, 129

Bernard af Clairvaux (abbed, teolog 1090-1153) 130-31, 135-6, 139, 141, 154, 179, 227
 Bernhard (frankisk adelsmand, d. 844) 31
 Bernhard (adelssøn, 841-872) 31
 Bertold (Livlands/Letlands biskop, d. 1198) 194
 Bo (Øm Kloster abbed 1262-63) 214-15
 Bonifatius (missionær, biskop, ca. 675-755) 26, 52, 62-8, 74, 83, 226
 Bruno (præst, missionær) 155

Daniel af Winchester (biskop, d. 745) 67
 Dawson, Christopher (historiker 1889-1970) 226-31
 Deilaw (præst, missionær) 155
 Dhuoda (adelskvinde, forfatter, ca. 803-43) 30-35, 37

Ebo af Reims (ærkebiskop, missionær, d. 851) 74-5
 Egino (Dalby biskop ca. 1060-72) 113, 117
 Einhard (biografiforfatter, ca. 770-840) 104
 Erik Ejegod (dansk konge 1095-1103) 123
 Erik Emune (dansk konge 1134-37) 124, 126, 128
 Erik Glipping (dansk konge 1259-86) 216, 219
 Erik Lam (dansk konge 1137-46) 128
 Erik Plovpenning (dansk konge 1241-50) 214, 216, 219
 Erik Sejsæl (svensk konge) 98
 Esbern Snare (dansk stormand, 1127-1204) 188
 Eskil (Roskilde biskop, Lund ærkebiskop 1137-77, d. 1181) 122, 124, 126, 132-39, 141, 169, 175, 189-90, 192, 205
 Eskil (Viborg biskop d. 1133) 128
 Estrid (medlem af dansk kongeslægt, d. ca. 1074) 114
 Estrid (landsbykvinde) 179
 Ermoldus Nigellus (digter, d. efter 838) 75

Filip II (fransk konge 1180-1223) 178
 Frederik I Barbarossa (tysk konge/kejser 1152-90) 134

Geoffrey af Auxerre (munk, forfatter, d. efter 1194) 135
 Gerald af Aurillac (greve, d. 909) 103-5
 Gerold (Oldenburg/Lybeck biskop, d. 1163) 147-9, 154-7
 Godfred (dansk konge, d. 810) 75-6

Gorm (dansk konge, d. 958/59) 24, 76, 90, 100, 113
Gregor I (pave 590-604) 25, 119, 122, 130
Gregor II (pave 715-31) 66-7
Gregor VII (pave 1073-85) 108, 120
Gregorio af Crescenti (kardinal) 207, 225
Grendel (uhyre) 41-6
Grundtvig (præst, digter, 1783-1872) 40, 92, 225, 235
Gunner (Ribe biskop 1230-46) 175
Gunner (abbed, Viborg biskop 1222-51) 175, 205-12, 215, 217, 234

H
Hansen, Martin A. (forfatter, 1909-55) 232-3
Harald Blåtand (dansk konge, d. ca. 986) 24, 27, 37, 76, 90-105, 108-9, 113, 114, 144, 163, 166, 201
Harald Klak (dansk konge, d. 852) 75-7, 100, 126
Hared (biskop, 948) 100
Helmold (tysk missionær, historiker, d. ca. 1177) 144-57, 159-63
Henrik I (tysk konge 919-36) 93
Henrik (slavernes fyrste, d. 1127) 151
Henrik (tysk fyrste, far til Henrik Løve, d. 1139) 153
Henrik Løve (tysk fyrste, d. 1195) 150, 156-7, 192
Henrik af Livland (missionær, historiker, d. efter 1229) 195-9, 201
Henrik af Ratzeburg (tysk greve, d. 1166) 156
Herbert af Clairvaux (munk, forfatter, d. efter 1181) 133-34, 138, 189-90
Herigar (svensk høvding, 800-tallet) 83
Herlog (godsejer, forbryder) 139-40
Hermann (Estlands biskop, 1220'erne) 199
Honorius III (pave 1216-27)
Hrothgar (sagnkonge, 500-tallet?) 41, 43
Hvideslægten (dansk stormandsfamilie, 1100-tallet) 28, 30, 140-41, 167, 218
Hårik (dansk konge, ca. 814) 75
Hårik (dansk konge, d. ca. 853/54) 82

I
Ingeborg (dansk-fransk dronning, d. 1236) 178
Innocens III (pave 1198-1216) 184

J
Jakob Erlandsen (Lund ærkebiskop 1254-74) 213, 215, 217
Jens (Børglum biskop 1264-80) 210

- Jens (Øm Kloster abbed 1246-49) 214
 Jocelin af Brakelond (engelsk munk, biografiforfatter) 210-11
 Jørgensen, Ellen (historiker, bibliotekar 1877-1948) 172
- K**arl den Skaldede (frankisk konge, 843-77) 31
 Karl den Store (frankisk konge, kejser, 768-814) 26, 31, 55, 57, 72, 76, 86, 102, 132, 160, 227-8, 232
 Karl Martel (frankisk hertug, d. 741) 60-61, 65
 Kierkegaard, P.C. (Ålborg biskop 1857-75, kultusminister 1867-8) 222, 231, 234-5
 Klodevig (frankisk konge 481-511) 74
 Knud den Hellige (dansk konge og helgen, d. 1086) 117-18, 126, 132
 Knud den Store (engelsk og dansk konge, 1014-35) 40
 Knud Lavard (dansk hertug og helgen, d. 1131) 123, 126, 139, 166, 219
 Knud VI (dansk konge, 1182-1202) 192
 Koch, Hal (dansk kirkehistoriker 1904-63) 136-37, 175
 Konrad (abbed, Lybeck biskop 1164-72) 193
 Kristoffer I (dansk konge 1252-59) 215-16
- L**ars (præst i Gørlose) 182
 Liafdag (biskop, 948) 100
 Liemar (Hamborg-Bremen ærkebiskop 1072-1101) 110
 Lidegaard, Mads (forfatter, historiker 1925-2006) 59, 91
 Lothar (tysk konge, kejser 1125-37) 152
 Ludvig den Fromme (kejser 814-840) 31, 71, 74-6, 78, 80, 86, 100, 160
 Luther, Martin (kirkereformator 1483-1546) 235
- M**agnus (kongesøn, dræbt 1134) 123, 126
 Margrete (godsejerfrue, helgen) 139-40
 Margrethe Sambiria (dansk dronning, d. 1282) 215
 Mathilde (kejserdatter, d. 999) 93, 96
 Mejnhard (Letlands biskop, d. 1196) 194
 Mellitus (abbed, missionær, ca. 600) 51
 Munk, Kaj (præst, digter 1898-1944) 180
 Møller-Christensen, Vilhelm (professor i medicinens historie, 1903-88) 181
- N**iels (dansk konge 1104-34) 126, 147
 Niels fra Lund (dominikaner 1219) 174

Notker (munk, forfatter, d. 912) 26

Ongend (danerhøvding, ca. 700) 54

Odo (abbed, d. 942) 103

Odo (abbed af Saint Victor, Paris, 1170erne) 183

Olav (norsk konge, helgen, d. 1030) 115-16

Olava (krøbling fra København, ca. 1200) 181-2

Olrik, Hans (dansk historiker, oversætter, 1862-1924) 115, 182, 208

Orderik Vital (munk, historiker. d. ca. 1143) 35-6

Otto I (tysk konge 936-73, kejser fra 962) 93, 99, 100, 101-3

Otto II (tysk konge/kejser, 973-83) 93

Otto III (tysk konge/kejser, 983-1002) 93

Otto IV (tysk konge/kejser, 1198-1215) 192

Paschalis I (pave 817-24) 74

Peder (Roskilde biskop, 1124-34) 127-8

Peder (tysk præst) 197

Peder Andersen (Esrum Kloster abbed, d. efter 1500) 227

Peder Bodilsen (godsejer, klostergrundlægger, d. efter 1142) 122, 127

Peder Elavsen (Århus biskop 1238-46) 214

Peder Sunesen (Roskilde biskop 1191-1214) 184

Peder Ugotsen (Århus biskop 1249-60) 214

Pippin (frankisk hertug, 687-714) 56, 58, 60

Pippin (frankisk hertug, senere konge 751-68) 65

Poppo (missionær, biskop, ca. 960) 27, 95-101, 105, 163

Pribislav (slaverhøvding, d. 1178) 147-50

Rano (dominikaner, 1200-tallet) 174-5

Radbod (høvding, konge?, ca. 700) 54, 60-61, 63

Reginbrand (biskop, 948) 100

Richard (Æbelholt abbed fra 1203) 179

Rimbert (munk, missionær, biskop, d. 888) 20, 71-3, 75-87, 112

Rus, Broder (djævel) 173

Salomon af Århus (dominikaner) 174

Samson (engelsk abbed ca. 1200) 210-11

Sakse (Æbelholt broder, ca. 1200) 178-9

Saxo (klerk, historiker, d. efter 1208) 114-5, 136, 144-5, 147, 159-63

Sigebert af Gembloux (historiker, d. 1112) 98

Simon fra Sverige (dominikaner 1219) 174

Skyum-Nielsen, Niels (dansk historiker, 1921-82) 136-37

Southern, R. W. (engelsk historiker, 1912-2001) 129-30

Suetonius (biografiforfatter, d. ca. 135) 104

Svantevit (vendernes gudebillede) 157-60

Svend (Århus biskop, 1166-1191) 149, 213

Svend Estridsen (dansk konge 1047-74) 93, 108-110, 114-6, 119, 144

Svend Nordmand (Roskilde biskop 1073-87) 114

Svend Tveskæg (dansk konge, d. 1014) 105

Thetmar (missionær, d. 1152) 151, 153

Thietmar af Merseburg (biskop, historiker, d. 1018/19) 93, 97, 99, 101, 103

Thyra (dansk dronning, d. inden 958/59) 24, 90

Thøger (præst, helgen, d. ca. 1050) 115-16, 119

Tyge (Århus biskop 1260-72) 212-17, 214-17, 219

Uffe (Lunds ærkebiskop 1228-52) 209

Valdemar I (dansk konge 1157-82) 36-7, 132, 136, 145, 157-9, 166

Valdemar II (dansk konge 1202-41) 184, 188, 195, 198-9, 212-13

Victor IV (modpave 1159-64) 136

Vilhelm (adelssøn, 826-850) 30-35

Vilhelm af Akvitanien (greve, d. 918) 33

Vilhelm af Æbelholt (abbed, helgen, d. 1203) 176-83, 219

Vilhelm (Roskilde biskop ca. 1057-73) 113-14

Vilhelm Erobreren (konge af England 1066-87) 35-6

Vizelin (Oldenburg biskop 1149-54) 151-4

Walter (dansk præst, ca. 1220) 197

Widukind af Korvey (munk, historiker, 925-ca. 1004) 93-8, 101-3

Willibald (missionær, forfatter, d. efter 768) 63, 65-6

Willibrord (missionær, biskop, 658-735) 54-6, 59-64, 68, 74, 83